

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1300832

Cilt: 6 Sayı: 2 Haziran 2023

ss. 434-459

Makalenin Geliş

Tarihi

22/05/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

22/06/2023

Yayın Tarihi

28/03/2023

HİMMET-ZÂDE ABDÎ'NİN (Ö. 1710) İLÂHIYYÂT ADLI ESERİNDEKİ İLÂHİLER

Yasin KARAKUŞ¹

ÖZET

Himmat-zâde Abdî (ö. 1710) Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin (ö. 1684) oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvıf bir şair ve musikişinastır. Asıl mesleği vaizlik olan, İstanbul'un muhtelif camilerinde görev alan ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılan Abdî, aynı zamanda tefsir ve hadis ilimlerini de tahsil ederek kendisini bu alanlarda yetiştirmiş bir âlimdir. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet almış, sülüs ve nesih yazmada üstat kabul edilmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufi edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserler kazandırmıştır. Şiirlerinde işlediği konuların başında Allah ve Peygamber sevgisi gelmektedir. Açık ve anlaşılır bir dil kullanan Abdî, sanat kaygısı gütmemiş ve herkes tarafından anlaşılma amacı taşımıştır. Bu amaçla şiirlerinde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsü de kullanmıştır. Birçok tercüme eseri de olan şairin şiirleri daha çok gazel ve kaside nazım şekillerindedir.

Çalışmamızın konusu olan eser, Himmet-zâde Abdullah Efendi'ye ait ilâhilerin yer aldığı bir eserdir. Eserin tespit edilen beş nüshası olup bunlarda en fazla on yedi şiir mevcuttur. Genel olarak münacat ve na't türünde kaleme alınan bu şiirler, çeşitli makamlarda bestelenmiş ve günümüze kadar söylenegelmiştir. Ayrıca şiirlerin bazıları

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ABD., ykarakus78@gmail.com ORCID ID:0000-0003-4446-0650

çeşitli mecmualarda ve musiki ile ilgili kaynaklarda yayımlanmıştır. Ancak Himmet-zâde'nin yayımlanan bu şiirleri mecmualarda farklı sayılarda olup bazılarının beyit ve dize sayılarında da eksiklikler tespit edilmiştir. Bu makalede şairin ilahileri bir araya getirilmiş ve nüshalar karşılaştırılarak bir metin ortaya konmuştur. Böylece Himmetzâde'nin şairliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Himmet-zâde Abdi, musiki, ilahi.

HİMMET-ZÂDE ABDÎ'S (D. 1710) HYMNS IN HIS WORK NAMED İLÂHİYYAT

ABSTRACT

Himmet-zâde Abdi (d. 1710) is a preacher, calligrapher, sufi poet and musician who is the son of Himmet Efendi (d. 1684), one of the sheikhs of the Bayramiyya sect, who became the sheikh of the same sect after his father. Abdi, whose main profession is a preacher, who worked in various mosques of Istanbul and who is considered one of the Selatin mosque sheikhs, is also a scholar who has trained himself in these fields by studying the sciences of tafsir and hadith. He received permission from Hafız Osman, one of the pioneers of calligraphy, and was accepted as a master in thuluth and naskh writing. As a sect sheikh, he brought new works to Sufi literature with characteristics of Bayramism and Halvetism. The love of Allah and the Prophet comes first among the subjects he deals with in his poems. Abdi, who used a clear and understandable language, did not care about art and aimed to be understood by everyone. For this purpose, he used syllabic meter as well as aruz meter in his poems. The poems of the poet, who also has many translated works, are mostly in the form of ghazal and eulogy.

The work, which is the subject of our study, is a work that can be considered as a divance with the hymns of Himmet-zâde Abdullah Efendi. There are five copies of the work identified and there are at most seventeen poems in them. These poems, which were generally written in the form of munacat and na't, were composed in various maqams and have been sung until today. In addition, some of the poems have been published in various magazines and sources related to music. However, these published poems of Himmet-zâde are in different numbers in magazines, and some deficiencies have been detected in the number of couplets and lines. In this article, the hymns of the poet were brought together and a text was revealed by comparing the copies. Thus, Himmetzâde's poetry was tried to be revealed.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Himmet-zâde Abdi, music, divine.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemi olan 17 ve 18. yy'larda tarikatların bünyesinde pek çok mutasavvıf sanatçı ortaya çıkmış ve tasavvuf edebiyatına birbirinden güzel eserler kazandırmışlardır. Bu sanatçıların

bazıları sadece eser yazmakla kalmamış, aynı zamanda farklı alanlarda edindikleri yeteneklerle yazdıklarını süslemiş, bestelemiş ve seslendirmişlerdir. Bu sanatçılardan biri de Himmet-zâde Abdî'dir.

Bayrâmiyye tarikatının bir şeyhi olan Himmet Efendi'nin (ö. 1684) oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapmıştır. Asıl mesleği vaizlik olup aynı zamanda hattat, mutasavvıf bir şair ve musikişinastır. Vaiz olarak İstanbul'un muhtelif camilerinde görev almış ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılmıştır. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet alarak sülûs ve nesih hatta üstat kabul edilen Abdî, tefsir ve hadiste de kendisini yetiştirmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufî edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserlerin yanısıra birçok tercüme eseri de kazandırmıştır.

Bunlardan biri de kendisine ait ilâhilerin yer aldığı divançe sayılabilecek bir eserdir. Eserin muhtelif kütüphanelerde beş nüshası tespit edilmiş olup bunlarda da en fazla on yedi şiir mevcuttur. Genel olarak münacat ve na't türünde olan hem beyit hem de dörtlüklerle yazılan şiirlerde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsünün de kullanıldığı görülmüştür.

Abdullah Efendi'nin 13 ilâhisi, Çalâk-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Yûsuf Çelebi ve Dede Efendi tarafından Tâhir, Mâhûr, Nevâ, Sabâ, Arazbâr, Hisâr, Segâh, Dügâh, Irâk ve Evc makamlarında bestelenmiş olup şiirlerin bir kısmı da Sadeddin Nûzhet Ergun tarafından yayımlanmıştır (Ergun yty: I/174-175; Ergun 2017:192-193, 238, 250, 268, 289, 358-359, 366, 370-371, 376-377). Ayrıca şiirlerinden bazılarının da yine çeşitli mecmualarda, musiki ve Himmet-zâde Abdî ile ilgili kaynaklarda da yayımlandığı görülmüş ancak özellikle mecmualarda yayımlananlarda şiirlerin farklı sayılarda olduğu hatta bazılarının beyit ve dize sayılarında eksik olduğu tespit edilmiştir. Amacımız şairin ilahilerini bir araya getirip eksikliklerini tamamlamak ve nüsha karşılaştırmalarını yaparak bir bütün halinde ilim dünyasına tanıtmaktır.

Çalışmamızda öncelikle şairin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, söz konusu şiirlerin olduğu nüshalar tanıtılmış, şiirler transkrip edilerek şiirlerin şekil ve muhteva incelemeleri yapılmıştır.

1. Himmet-zâde Abdî'nin Hayatı ve Eserleri

Himmet-zâde Abdî, Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvıf

bir şair ve musikişinastır. Hayatı hakkında yazılanları şu şekilde özetleyebiliriz:²

1640 yılında İstanbul'da doğmuş, babasından dolayı Himmet-zâde olarak bilinmiştir. İlk eğitimini babasından alarak Bayrâmiyye tarikatına girmiş ve babasına mürid olmuştur. Asıl mesleği vaizlik olan Abdî, tefsir ve hadiste de kendisini yetiştirmiştir. 1669'da Kasımpaşa Cami'ne, bundan on yıl sonra da Halil Paşa Cami'ne vaiz olmuştur. Babası 1684 yılında vefat edince babasının yerine Defterdar İbrahim Efendi Tekkesi'ne şeyh olarak atanmıştır. 1687 yılında hacca gitmiş, döndükten sonra Sultan Selim Cami cuma vaizliğine getirilmiş ve böylece Selâtin cami kürsü şeyhleri arasına girmiştir. 1694'te Fatih Cami vaizliğine atanmış, bu görevdeyken Sultan II. Mustafa'nın 1697'deki Avusturya seferinde ordu vaizi görevini yerine getirmiştir. Hayatının sonlarında Beyazıt Cami ve Süleymaniye Cami vaizliği de yapan Abdî, 18 Aralık 1710 tarihinde vefat etmiştir. Abdüssamed ve Abdüşşekur adlı iki oğlu da zamanının tanınmış şairleri arasındadır.

Himmet-zâde Abdî'nin eserleri şunlardır:

Dîvân: Millî Kütüphane Yz. A 2835 numarada bulunan eserde sadece kaside biçimindeki şiirleri bulunmaktadır. Na't türünde olan şiirler elifbâ sırasına göre sıralanmıştır. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar B1, 2063 numaradaki nüshası mürettep olarak sıralanmıştır. Her harften gazel yazılmıştır. Gazel dışında tarih ve muamma gibi nazım şekilleri ile yazılmış şiirler vardır.

Na't-ı Şerif: Nurosmaniye Ktp. 403 numarada kayıtlı olan eser sadece bir kasidedir.

Kasîde-i İlmiye Şerhi, Na't-ı Şerif Şerhi, Şerh-i Kasîde-i Kışmiriye, Şerhu Kasîdeti't-Tevhîd, Kasîde-i Nevrûziyye Şerhi, Hazret-i Ali Medhiyesinin Şerhi,

² Himmet-zâde Abdî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak için bkz.: BAYRAM, Ömer (2014), "*Abdî, Himmetzâde*", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-himmetzade> (E.T. 03.04.2023). ; ARSLAN, Mehmed (hızl.) (2018). *Mehmed Sirâceddîn, Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Udebâ*. Ankara: Kültür Eserler Dizisi, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0>; BAYRAM, Ömer (2000). *Himmetzâde Abdî ve Gencine-i İcâz İsimli Mesnevîsi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.; BAYRAMOĞLU, Fuat (1989). *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*. C.1. Ankara: TTK Yay.; BAYRAMOĞLU, Fuat; Nihat Azamat (1992). "*Bayramiyye*". İslâm Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 269-273.; Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2. İstanbul: yyy.; CEBECİOĞLU, Ethem (1994). *Hacı Bayram Velî*. Ankara: TDV Yay.; ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935). *Türk Şairleri*. C. 1. İstanbul: yyy.; GÜL, Halim (1999). "*Cerîde-i Süfiyye'de Hocazâde Ahmed Hilmi Bey'in Bazı Süfi Biyografileri*". Tasavvuf Dergisi 1 (1):107-120.; Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. (nşr. İbnülemin Mahmut Kemal). İstanbul: yyy.; ÖZCAN, Nuri (1988). "*Abdî, Himmetzâde*". İslâm Ansiklopedisi. C.1. İstanbul: TDV Yay. 74.; SUYOLCUZÂDE Mehmed Necîb (1942). *Devhatül-Küttâb*. (nşr. Kilisli Muallim Rifat). İstanbul: yyy.

Şerh-i Ba'zı Kasâ'id-i Urfî: Bu eserler şairin İranlı şair olan Urfî'nin şiirlerine yazmış olduğu şerhlerdir.

Gencîne-i İcâz: Siyer türünde olan ve mesnevi nazım şekli ile yazılan bir eserdir.

Divân-ı Lugaz: Topkapı Sarayı Ktp. 1050 numarada bulunan eser yaklaşık on varak olup çeşitli lugaz ve muammalar içerir.

İlahiyyât: Çalışmamızın konusu olan eser, Himmet-zâde Abdullah Efendi'ye ait ilâhilerin toplandığı divançedir. Eserle ilgili şekil ve muhteva incelemesi aşağıda yapılacaktır.

2. Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ının Şekil, Muhteva İncelemesi ve Nüsha Tavsifi

2.1. Şekil İncelemesi

Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ının çeşitli kütüphanelerde şu ana kadar beş nüshası tespit edilmiş olup bunlarla ilgili kütüphane bilgileri aşağıda verilmiştir. Bu nüshalardan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshada şiir sayısı 18 olup diğer nüshalarda 17'dir. Bu şiirler çeşitli makamlarda bestelenmiştir. Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshaların derkenarlarında, Ankara Üniversitesindeki nüshada ise şiirlerin başında yazılmıştır. Diğer nüshalarda ise böyle bir bilgi yoktur. Şiirlerin mecmualardaki sıralaması farklıdır. Bu yüzden metni ortaya koyarken şiir sayısı en fazla olan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshayı (A nüshası) esas aldık.

Himmet-zâde Abdî, şiirlerinde hem aruz ölçüsünü hem de hece ölçüsünü kullanmıştır. Esas alınan nüshadaki sıralamaya göre 1 ve 7. şiirler hece ölçüsü ile diğer şiirler aruz ölçüsü ile yazılmıştır. 1. şiirde 8'li, 7. şiirde 10'lu hece ölçüsü kullanılmıştır.

Şiirlerde kullanılan aruz kalıpları ve şiir numaraları şu şekildedir:

Remel: Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün: 5 - 8 - 9 - 11 - 14 - 16 - 18³

Remel: Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün: 4 - 6 - 10 - 13 - 17

Hezec: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ülün: 12

Hezec: Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün: 2 - 3 - 15

³ Bu şiir A nüshasında olup S, K ve N nüshasında yoktur.

Türkçe kelimelerin aruza uygulanmasında güçlük çekildiği aşıkardır. Bu yüzden şairler, vezni daha kolay kullanmak ve de beyitteki ahengi düzenlemek için birtakım uygulamalara başvurmuşlardır. Bunlar içinde en çok kullanılanlar vasl, imale ve zihafır (İpekten, 2016:142). Himmet-zâde Abdî'nin şiirlerinde de bunları görmek mümkündür:

Vasl: Aruz terimi olarak iki kelimenin birleştirilmesi, birlikte okunmasıdır (İpekten, 2016:142).

Cünbiş_ iden gerçi tendir rûh-ı insân gizlidir
Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sultân gizlidir (5/1)

İmale: Aruz terimi olarak aruz ölçüsüne uydurulmak üzere sesin uzatılmasına denir (İpekten, 2016:146).

Düdü olmuşdur nefis añlar bunı 'ârif olan
Dervîş 'Abdullâh gönülde nâr-ı süzân gizlidir (5/6)

Zihaf: Aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecenin kısa okunmasına denir (İpekten, 2016:157).

Kıl şefâ'at Hâk'dan ey nûr-ı Başar
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân (13/4)

Niçe bir ağlayam ağyâra karşı
Baña lutf it meded anlara karşı (12/1)

Hece ölçüsü ile yazılan şiirlerinde de vezni uydurmak için hece düşmesi gibi bazı uygulamalar görülmektedir:

Gâyetle suçludur özüm
Niyâz itmege yok yüzüm
Giçmezse nic'ola sözüm
Kerîm Allâh Raḥîm Allâh (10/6)

Şiirler nazım şekillerinde farklılıklar görülmektedir. Yine esas alınan sıralamaya göre 2, 5, 8, 9, 12, 14, 15, 16 ve 17. şiirler gazel; 3, 4, 6, 11, 13 ve 18. şiirler murabba; 1, 7 ve 10. şiirler semai (ilahi) nazım şekilleriyle yazılmıştır.

Şiirlerin beyit sayıları 4 ile 6, bend sayıları ise 3 ile 7 arasında değişmektedir.

Genel olarak münacat ve na't türünde olan şiirlerde "Dervîş 'Abdullâh, 'Abdullâh, 'Abdî" mahlasları kullanılmıştır.

Şiirlerde ahenk unsuru olarak kafiye ve rediflerden yararlanılmıştır. Redif olarak hem ek hem de kelime kullanımı görülmektedir:

Niçesi fâriğ olam ben nâle-i hergâh*dan*
 Böyle gördüm râh-ı ‘aşkı bir dil-i âgâh*dan*
 Neş’e-yâb oldu gönül çün nûr-ı zikrullâh*dan*
 Zâhir ü bâhın murâdım isterem Allâh’*dan* (11/1)

Cünbiş iden gerçi tendir rûh-ı insân *gizlidir*
 Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sulţân *gizlidir* (5/1)

Tîre kalurdu gönül nûr-i cenâbı *olmasa*
 Rüşen olmazdı bu günler âfitâbı *olmasa* (9/1)

2.2. Muhteva İncelemesi

Himmet-zâde Abdî'nin *İlahiyyât*'ındaki şiirlerin genel olarak münacat ve na't türünde olduğunu söylemiştik. Ayrıca daha ilk şiirden itibaren şiirlerdeki ana temanın Allah ve Hz. Muhammed sevgisi olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun sebebinin, hem şairin diğer eserlerinin de genel olarak Hz. Muhammed temalı olması hem de Divân-ı Nu'ût'un mukaddimesinden anlaşılacağı üzere Bolulu Himmet Efendi'nin, oğlu Abdullah Efendi'ye daima Hz. Muhammed'in na'tini söylemesini öğütlemesi (İslamoğlu 2003:59-60) olabilir.

Bir âşık-ı nâlânıñam
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ
 Ben vâlih ü hayrânıñam
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/1)

dizeleriyle başlayan ilk şiirde şairin bu sevgisi açıkça görülmektedir. Şiirin devamında Hz. Muhammed'i rüyasında gördüğünü ve bundan dolayı tüm kederinin gidip yerine sevinç ve neşenin geldiğini ifade eder:

Bu Dervîş ‘Abdullâh o şeb
 Gördi seni eyler tarab
 Câ'el-ferah râhe'l-kürab
 Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/3)

Ravzaña çün yüz süren bulur emân
 El-emân ey Fağr-i ‘Âlem el-emân (13/1)

dizeleriyle başlayan şiiri de hem bu sevgiyi yine açıkça gösteren hem de döneminde oldukça rağbet gören başka bir şiirdir. Hatta Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki bir mecmûada yer alan bilgiye göre Buhûrî-zâde İtrî Efendi'nin bu şiiri Sabâ makamında bestelediği ifade edilmektedir (Tokdemir 2006:101).

Ruğuñdur nüşâ-i bâğ-ı melâhat yâ Rasûlallâh
 Vücüduñ mecmâ‘ u hüsn-i leţâfet yâ Rasûlallâh (2/1)

dizeleriyle başlayan şiirinde de görüldüğü gibi her fırsatta Hz. Muhammed'in övgüsünü yapan Abdî, kendi günahkarlığı için onun şefaatinde de ister:

Sezâvâr-ı şefâ'at eyle 'Abdî-i siyehkârı
Şefâ'at yâ Rasûlallâh şefâ'at yâ Rasûlallâh (2/5)

Rücû' it mâsivâdan hûşîñi cem' eyle 'Abdullâh
Mezelletde qalursın hâdden efzûn uludur dergâh
Gine dil-ğastesiyem kıl 'ilâcı yâ Rasûlallâh
Şefâ'at eyle sulţânım şefâ'at ben günehkârı (3/5)

Bir tarikat mensubu olan ve dolayısıyla tasavvufi şiirler yazan Abdî'nin şiirlerinde kullandığı kelime, terkip ve mazmunlar da tasavvufi çerçevede olmuştur. Şeyh, mürşid, pir, dergâh, gönül, aşk, âşık, maşuk, nefis, vahdet, kesret gibi kavramlar şiirlerde oldukça fazla görülmektedir. Örneğin sevgi, dostluk ve kardeşlik isteyenleri himmetin kaynağı olarak tanımladığı dergâha davet eder:

İrmek isterseñ eger ünsiyyete
Hânkâh-ı himmete gel himmete
Vağdet it bakma nuğûş-ı keşrete
Hânkâh-ı himmete gel himmete (6/1)

Şair, dergâha çok önem verir çünkü ona göre orası evvelden beri aşk ehlinin mekânıdır:

Ehl-i 'aşkıñ budur evvelden yeri
Hânkâh-ı himmete gel himmete (6/5)

Şairin önem verdiği bir kavram da aşktır ve aşk badesini Hz. Muhammed'den ister:

Şun baña 'aşkıñ bâdesin
Yâ Muhammed yâ Muştafâ (1/3)

Hz. Muhammed'in aşkıyla kendi diyarından ayrılıp onun kabrine giden şair, bunu kendisine nasip ettiği için Allah'a hamdeder:

Oldum 'aşkıñla diyârımdan cüdâ
Tâ duğûl-i ravzaña olam sezâ
Hâmdü li'llâh Hâk naşîb itdi baña
El-emân ey Fağr-i 'Âlem el-emân (13/2)

Bülbülün gül için ağlamasının sebebinin de aşk olduğunu ifade eden şair, aşk ehlinin ayağı altında toprak olmasa gözyaşı döküp inlemeyeceğini söyler:

Böyle mi feryād iderdi bülbül-i gülzâr-ı ‘aşk
Nîk ü nâm u rüsiyeh gibi ğurâbı olmasa (9/5)

İnlemezdi **Derviş ‘Abdullâh** gözi yaşın döküp
Ehl-i ‘aşkıñ ayağ altında türâbı olmasa (9/6)

Tarikatte bir şeyhe bağlı olmak ve onun rehberliğinde nefis yolculuğunu tamamlamak gerekir. Abdî de

Şeyhimiñ gönlümde buldum yarasın
İsterem Mevlâ’dan anıñ çâresin (17/1)

dizeleriyle başlayan şiirinde bunun önemini anlatmaktadır.

Dünyada bunca ağlamasının sebebinin yani dertlerinin kaynağının nefesine uymak olduğunu söyleyen şair, bu günahkârlığından dolayı “Sulşânım” diye seslendiği Hz. Muhammed’in şefaatine sığınır:

Uyup emmâreye itdim cihânda bunca evzârı
Şefâ’at eyle sulşânım şefâ’at ben günehkârı (3/1)

Şairin bazı şiirleri münacat niteliğindedir. Her şeyin sahibinin Allah olduğunu, onun kudreti ve emriyle var olduğunu ve kulun aciz olduğunu ifade eder:

Cân u dilden ‘aşkı mihmân eyleyen
‘Aşk seniñdir dil seniñdir cân seniñ (4/1)

Emr-i Hâk ile cihâna geldik
Biz o ma’nâyı beyâna geldik (7/1)

Ķudretiñle yoğ iken bulduğ vücūd
Añladık neydügiñi ğayb u şühūd
Ķul neye kâdir eyâ Hıyy u Vedūd
‘Aşk seniñdir dil seniñdir cân seniñ (4/3)

Gönlünün Allah’ı zikretmekle huzur bulup neşelendiğini söyler ve gizli saklı ne varsa her şeyi Allah’tan ister:

Neş’e-yâb oldı gönül çün nür-ı zikrullâhdan
Zâhir ü bâtın murâdım isterem Allâh’dan (11/1)

Her murâdı Hâk virirken eylemem ğayra recâ

Dergeh-i Mevlâ'dır ancağ ehl-i 'aşka mültecâ (11/2)

Abdî'nin şu dizelerle başlayan şiiri de yine bir münacat örneği olup kendi zayıflığını, acizliğini, suçlu olduğunu ve bunlardan dolayı nice zamandır gözyaşı döktüğünü safiyane bir şekilde dile getirir. Allah'a Kerim ve Rahim isimleriyle seslenir ve her haliyle ona sığınır:

İnâyetiyle kıl nazar

Kerîm Allâh Raḥîm Allâh

Ḳalmasun göñlümde keder

Kerîm Allâh Raḥîm Allâh (10/1)

Hemen her şiirde kendini aciz, güçsüz ve çaresiz olarak gösteren şair, buradaki iki şiirde kendisini önemsemektedir. Bunlardan biri,

Emr-i Hâk ile cihâna geldik

Biz o ma'nâyı beyâna geldik (7/1)

dizeleriyle başlayan şiirdir. Burada şair, dünyaya gelmesinin boşuna olmadığını ve özellikle kendisine adeta bir görev verildiğini ifade eder:

Beyhûde şanma **Derviş 'Abdullâh**

Bunda biz 'ilm ü 'irfâna geldik (7/6)

Kendisini önemsemediği diğer şiir de

Ol menem ki mâlik-i mülk-i cihân-ı himmetem

Şu'le-i 'âlem-fürüz-ı düdmân-ı himmetem (16/1)

dizeleriyle başlar. Bu şiirinde de kendisi hakkında bazı övgü dolu sözler söyler.

2.3. Nüsha Bilgileri

Himmet-zâde Abdî'nin İlâhiyyât'ının tespit edilen beş nüshası vardır. Bu nüshalarla ilgili bilgiler şu şekildedir:

A nüshası: Bu nüsha en fazla şiirin olduğu nüshadır. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Muzaffer Ozak Koleksiyonu, I-951 numarada kayıtlıdır. Eser 20a-24a sayfaları arasındadır.

S nüshası: Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa Bölümü, numara 15'te kayıtlıdır. Eser 32b-35a sayfaları arasında yer almaktadır. Rika yazıyla yazılan eserde satır sayısı değişkendir. Ali Haydar Molla Bey tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi 1306/1888'dir. Mavi-yeşil karışımı renkte karton cilt, siyah mürekkep kullanılmıştır.

K nüshası: Alfabetik sıraya göre tertip edilmiş mürettep bir divançe olan eser, Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi Yazmaları MS 101 numarada kayıtlıdır. Eser 36a-40a sayfaları arasındadır. Eserin sonunda rika yazıyla 40b-43b'de şairin tercüme-i hali, Sultan Mustafa'nın kendisine gönderdiği hatt-ı hümayun sureti ile Himmet-zade Abdullah Efendi'nin buna cevabı bulunmaktadır. Ayrıca bu cilt içinde yer alan Himmet Efendi ve oğlu tarafından yazılan diğer eserler için bkz. 50/II-III. Eser 1877 yılında kaleme alınmıştır. Sülüs yazı ile yazılan eserde sarı, aharlı, ince kâğıt kullanılmıştır. Satır sayısı 14-22 arasında değişkendir.

N nüshası: Bu nüsha, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 6389 numarada kayıtlı olup eser 163b-173b sayfaları arasındadır. Kahverengi meşin kaplı olan nüsha, nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfalardaki satır sayısı 11'dir.

M nüshası: Bu nüsha da Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Manzum 509 numarada kayıtlı olup eser 23b-26a sayfaları arasındadır.

3. Metnin Transkribinde İzlenilen Yol ve Transkripsiyonlu Metin

3.1. Metnin Transkribinde İzlenilen Yol

Himmet-zâde Abdî'nin *İlâhiyyât*'i transkrip edilirken en fazla şiirin olduğu nüsha olan Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphane nüshası esas alındı.

Şiirlerin sıralaması nüshalarda farklı olduğu için, metni oluştururken şiirin başında esas alınan nüshadaki sıraya göre şiire numara verildi. Ayrıca şiirlerin her nüshadaki varak numarası yine şiirin başına yazıldı.

Beyitlerdeki ayetler Latin harfleriyle eğik yazı ile yazıldı, anlamları dipnotta gösterildi. Ancak nakıs iktibaslarda, anlamın tam olması için, ayetin meali tam olarak alınıp beyitteki kısmın anlamı altı çizili olarak belirtildi.

Şiir ve beyitlere verilen numaralar ile eserde bulunmayan ifadeler [] içinde gösterildi.

Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği esas alınan nüsha dışındakilerde dipnotlarda yazıldı.

3.2. Transkripsiyonlu Metin

[1]⁴

[A:20a, S:32b, K:36a, N:163b-164a, M:23b]⁵

İlâhiyyât-ı 'ârif-i billâh vâşıl-ı ila'llâh Himmet Efendi-zâde Şeyh 'Abdullâh Efendi küddise sirruhu

[8'li Hece Ölçüsü]

Beste-i Çalâkzâde Şeyh Mustafâ der Maqâm-ı Tâhir ⁶

1. Bir âşık-ı nâlânıñam
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
Ben vâlih ü hayrânıñam
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
2. Gördüm seni gördüm seni
Şâd eyle gel bu ğam-gîni
Hâk' dan şefâ'at kıl beni
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
3. Güller gibi küşâdesin
Luţf itmege âmâdesin
Şun baña 'aşkıñ bâdesin
Yâ Muhammed yâ Muştafâ
4. Bu Dervîş 'Abdullâh o şeb
Gördi seni eyler tarab
Câ'e'l-ferah râhe'l-kürab⁷
Yâ Muhammed yâ Muştafâ

[2]

[A:20a-20b, S:34a-34b, K:36a, N:164a-164b, M:23b]

[Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Mefâ'îlün]

Beste-i Dede der Maqâm-ı Tâhir⁸

⁴ Şiirin, esas alınan nüshadaki sıra numarasıdır.

⁵ Şiirlerin nüshalardaki sayfasıdır.

⁶ S nüshası Besmele ile başlamaktadır. Derkenarda "Beste-i Çalâkzâde Tâhir" yazılıdır. K nüshasında şöyle bir başlık vardır: "İlâhiyyât-ı 'ârif-i billâh Hâzret-i Şeyh 'Abdullâh Himmet-zâde Efendi küddise sirruh." N nüshasında şöyle bir başlık vardır: "İlâhiyyât-ı 'ârif-i billâh vâşıl-ı ila'llâh Himmet Efendi-zâde Şeyh 'Abdullâh Efendi küddise sirruh." Derkenarda "Beste-i Çalâkzâde Tâhir" yazılıdır.

⁷ Anlamı: Sevinç geldi, keder gitti.

⁸ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Dede Mâhur" yazılıdır.

1. Ruĥuñdur nüŝa-i bâĝ-ı⁹ melâĥat yâ Rasûlallâh
Vücûduñ mecma‘ u hüsn-i leţâfet yâ Rasûlallâh
2. Düşenler zeyl-i pâkiñe bulurlar rütbe-i vâlâ
Çapuñdur maķsem-i ‘izz ü sa‘âdet yâ Rasûlallâh
3. Yine senden olur dermân olursa bendeñe ferdâ
Egerçi eyledim bî-ĥad ŝenâ‘at yâ Rasûlallâh
4. O dem kim ü eşfiyâ gûy olam red itme çapuñdan
Ki sensin ma‘den-i cûd u ŝehâvet yâ Rasûlallâh
5. Sezâvâr-ı şefâ‘at¹⁰ eyle ‘**Abdî**-i siyehkârı
şefâ‘at yâ Rasûlallâh şefâ‘at yâ Rasûlallâh

[3]

[A:20b, S:35a, K:36b, N:164b-165b, M:24a]

[Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün]

Beste-i Dede der Maķâm-ı Nevâ¹¹

1. Uyup emmâreye itdim cihânda bunca evzârı
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
Añunca cürmimi itmekdeyim feryâd ile zârı
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
2. Yolında itmeyüp temkîni dâ‘im eylerem telvîn
Ta‘ayyün ‘âleminde cismime virmekdeyim temkîn¹²
Ĥarâb itdim derûnı gerçi kıldım zâhirim tezyîn
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
3. ‘Aceb mekkârelik itdi baña bu nefsi pür-kîne
Tufuliyetde kaldım irdi sin ĥamsîn ü sittîne
Teraĥĥumlar idüp yâverlik eyle ĥâli ĝamĝîne
şefâ‘at eyle sulţânım şefâ‘at ben günehkârı
4. Eger ben ‘âcize sen eylemezseñ dest-i ĝirânı

⁹ S, K, N ve M: pâk-ı

¹⁰ S, K, N ve M: ‘inâyet

¹¹ S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Dede Nevâ” yazılıdır.

¹² S, K, N ve M: ta‘yîn. A nüshası derkenarda “ta‘yîn” yazılıdır.

Baňa sūd eylemez mülk-i cihānıñ mîr ü dārâyı
Seni buldum şefâ'at-ı h'vâh olur arayı arayı
Şefâ'at eyle sulţānım şefâ'at ben günehkârı

5. Rücū' it māsivādan hūşıñı cem' eyle 'Abdullāh
Mezelletde qalursın ḥadden efzūn uludur dergāh
Gine dil-ḥastesiye kıl 'ilācı yā Resūlallāh
Şefâ'at eyle sulţānım şefâ'at ben günehkârı

[4]

[A:20b-21a, S:32b-33a, K:38a, N:165b-166a, M:24a]

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

Beste-i Şeyḫ Mustafā Maḳām-ı Şabā¹³

1. [...]¹⁴
'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ
Cān u dilden 'aşḳı miḥmān eyleyen
'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ
2. Ḳabza-i ḳudrettedir cümle nüfūs
Bu mezâyāda zuhūr iden 'ukūs
Dāver-i 'aşḳ eylese dilde cülūs
'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ
3. Ḳudretiñle yoğ iken bulduḳ vücūd
Añladıḳ neydüğini ğayb u şühūd
Ḳul neye ḳādir eyā Ḥayy u Vedūd
'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ
4. Gelse 'aşḳıñ ḳalbi şādān eylese
Dervîş 'Abdullāh'ı ḥandān eylese
'Ālem-i ma'nāda sulţān eylese
'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ

[5]

[A:21a, S:32b, K:37a, N:166a-166b, M:24a-24b]

¹³ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyḫ Mustafā Şabā" yazılıdır.

¹⁴ Murabba nazım şekliyle yazılmış olan bu şiirin ilk bendi A, K, N ve S nüshalarında eksiktir. Ancak M nüshasında ilk dize boş bırakılmış, ikinci dize olarak "'Aşḳ seniñdir dil seniñdir cān seniñ" yazılmıştır.

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

Beste-i Şeyh Mustafâ Maķâm-ı Mâhûr¹⁵

1. Cünbiş iden gerçi tendir rûh-ı insân gizlidir
Bu kuvâ leşker gibi ammâ ki sulţân gizlidir
2. 'Ârife peydâdır ammâ bilmedi nâdân olan
Hep hüveydâdır şanurlar ki nümâyân gizlidir
3. Âşık ağlarsa gözünüñ yaşına daħl eyleme
Göz yaşınıñ katresinde baħr-ı 'ummân gizlidir
4. Ben dimez 'âşık olanlar benligin maħv eyledi
Cümle varlık ma'sûkuñdur niçe bu şân gizlidir
5. Âşikâr odur kamu 'uşşâka aġyâra velî
Derd maħfidir tabîb[i] gizli dermân gizlidir
6. Dûdı olmuşdur nefis añlar bunu 'ârif olan
Dervîş 'Abdullâh gönülde nâr-ı sûzân gizlidir

[6]

[A:21a-21b, S:34b, K:39a-39b, N:166b-167b, M:24b]¹⁶

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

Beste-i Şeyh Mustafâ [Maķâm-ı] 'Arazbâr

1. İrmek isterseñ eger ünsiyyete
Hânķâh-ı himmete gel himmete
Vaħdet it baķma nuķûş-ı keşrete
Hânķâh-ı himmete gel himmete
2. Fâ'ide virmez saña 'aķl-ı me'âş
Gel me'âdı gör ki def' ola telâş
Hûş-dâr u dem me-zen ġâfil me-bâş¹⁷
Hânķâh-ı himmete gel himmete
3. Gel bu sevdâ-yı hevesden¹⁸ eyle tayy

¹⁵ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Mustafâ Mâhûr" yazılıdır.

¹⁶ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Mustafâ 'Arazbâr" yazılıdır.

¹⁷ Bu dize Farsça olup manası şudur: "Akıllı ol, boş konuşma, gafil olma." K nüshasında bu dize yoktur.

İr hayât-ı albe sür ezkâr-ı ayy
İnne ame'u albıke ilâ zâke'l-umâ¹⁹
ânâh-ı²⁰ himmete gel himmete

4. Gel erenler şöbetine sen de ir
Bama câne lücce-i tevide gir
Vecd-i âlin dürlerin âhâne dir
ânâh-ı himmete gel himmete
5. **Dervî** 'Abdullâh amunun kemteri
Dile pendim²¹ olma aın serseri
Ehl-i 'aın budur evvelden yeri
ânâh-ı²² himmete gel himmete

[7]

[A:21b, S:33a, K:37a-37b, N:167b-168a, M:24b]
[10'lu Hece Ölüsü]

Beste-i ey Mustafâ der Maâm-ı Tâhir²³

1. Emr-i a ile cihâne geldik
Biz o ma'nâyı beyâne geldik
2. Bildik unutdu bunda gelince
Yeiden anı 'irfâne geldik
3. Mest olup gitdi ünkü yâriden
Bunda ayılıp iz'âne geldik
4. Merad-i pâk-i himmet-i pîre
Yüz sürüp dâ'im nâlâne geldik
5. Rû-ı pâkinden ala yüz feyzi
ol gedâyuz kim isâne geldik

¹⁸ K, M, N ve S: vâdi-i hevesden

¹⁹ Bu dize Arapa olup manası udur: "O kalbinin harareтли bir eye susamasıdır."

²⁰ M: Âsitân-ı

²¹ K, M, N ve S: pendin

²² M: Âsitân-ı

²³ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i ey Mustafâ Tâhir" yazılıdır.

6. Beyhüde şanma Dervîş ‘Abdullâh
Bunda biz ‘ilm ü ‘irfâna geldik

[8]

[A:21b-22a, S:33a, K:37b, N:168a-168b, M:24b-25a]

[Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün]

Beste-i Şeyh Mustafâ Makâm-ı Hişâr²⁴

1. Şıdk ile ‘âşık olursañ saña yâr eksik degil
Pîşe kıl mihr ü vefâyı ğam-güsâr eksik degil
2. Bâğ-ı keşretden cüdâ ol meyve-i ‘irfânı bul
Gir riyâz-ı vaḥdet içre berg ü bâr eksik degil
3. İki yerden kuşanup hizmet kuşağın er gibi
Kulluğın gör bende ol bir tâcdâr eksik degil
4. Dergeh-i merdâna ‘arz it iktidârın dâ‘imâ
Halka-i erbâb-ı dilde zî-nişâr eksik degil
5. **Dervîş ‘Abdullâh** niyâz it nâ‘il ol maṭlûbna
Himmet-i merd-i Ḥudâ elbette var eksik degil

[9]

[A:22a, S:34b, K:39b, N:168b-169a, M:25a]

[Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün]

Güfte ve Beste Şâhib-i Nuṭk Himmet-zâde ‘Abdullâh Efendi²⁵

1. Tîre qalurdı gönül nûr-ı cenâbı olmasa
Rûşen olmazdı bu günler âfitâbı olmasa
2. Añlamazdı dersini ‘ilm-i ledün tâlibleri
Mekteb-i cisminde levḥ-i dil kitâbı olmasa
3. Cân göziyle hep görür[ler]di cemâli nûrını
Zâtına fart-ı celâlınden niḳâbı olmasa

²⁴ S ve N nüshasında derkenarda “Beste-i Şeyh Mustafâ Hişâr” yazılıdır.

²⁵A nüshasında derkenarda “Der Makâm-ı Segâh” yazılıdır. S nüshasında derkenarda “Beste-i Şeyh Mustafâ Segâh” yazılıdır. N nüshasında derkenarda “Beste-i Meşârun İleyh Segâh” yazılıdır.

4. Cevher-i rûhuñ nice pertev şalardı 'äleme
'Aşk ile bu tılsım-ı cismiñ harâbı olmasa
5. Böyle mi feryâd iderdi bülbül-i gülzâr-ı 'aşk
Nîk ü nâm u rûsiyeh gibi gurâbı olmasa
6. İñlemezdi Dervîş 'Abdullâh gözi yaşıñ döküp
Ehl-i 'aşkıñ ayağ altında türâbı olmasa

[10]

[A:22a, S:34b-35a, K:39b-40a, N:169a-169b, M:25a]

[8'li Hece Ölçüsü]

Beste-i Şeyh Muştafâ der Maķâm-ı 'Irak²⁶

1. 'İnâyetiyle kıl nazar
Kerîm Allâh Raķîm Allâh
Ķalmasun göñlümde keder
Kerîm Allâh Raķîm Allâh
2. Gör benim za'f-ı hâlimi
Teftiş itme aķvâlimi
Ben bilürem ef'âlimi
Kerîm Allâh Raķîm Allâh
3. Ben ķulum sensin dâverem
Ķapuñda kemter çâkerem
Luţfuñla olğıl yâverem
Kerîm Allâh Raķîm Allâh
4. 'Alemin hulkı bendedir
Günâh itmezi ķandedir
Luţf u 'inâyet sendedir
Kerîm Allâh Raķîm Allâh
5. Ķayli dem oldı ağlaram
Ķayrı ķapu yoķdur varam
Ben ķuluñ böyle nâçaram
Kerîm Allâh Raķîm Allâh

²⁶ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Şeyh Muştafâ 'Irak" yazılıdır.

6. Ğāyetle suçlıdır özüm
Niyāz itmege yok yüzüm
Geçmezse nic'ola sözüm
Kerīm Allāh Raḥīm Allāh
7. 'Abdullāh halkıñ kemteri
Kaldı cihānda serseri
Sen eyle luḥfuñ mazharı
Kerīm Allāh Raḥīm Allāh

[11]

[A:22b, K:38b, N:169b-170a, M:25a-25b, S:33b]

[Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün]

Beste-i Yūsuf Çelebi, [Maḳām-ı] Evc²⁷

1. Niçesi fāriğ olam ben nāle-i hergāhdan
Böyle gördüm rāh-ı 'aşkı²⁸ bir dil-i āgāhdan
Neş'e-yāb oldu gönül çün nūr-ı zikrullāhdan²⁹
Zāhir ü bāḫın murādım isterem Allāh'dan
2. Her murādı Haḳ virirken eylemem ğayra recā
Dergeh-i Mevlā'dır ancak ehl-i 'aşka mültecā
Nā-murād itmez beni elbet Cenāb-ı Kibriyā
Zāhir ü bāḫın murādım isterem Allāh'dan
3. Emr-i üd'ūni³⁰ ve felyebkü³¹ya idüp imtişāl
Bendeñ 'Abdullāh ider yā Rab saña [hep] 'arz-ı ḫāl
Kām-cüyāne bu yoldan ğayrıya yokdur mecāl
Zāhir ü bāḫın murādım isterem Allāh'dan

[12]

[A:22b, K:36b-37a, N:170a-170b, M:25b, S:34a]

²⁷ S ve N nüshasında derkenarda "Beste-i Yūsuf Çelebi Evc" yazılıdır.

²⁸ K, M, N ve S: rāh-ı Haḳḳ'ı

²⁹ S: nūr-ı zikrullāh ile

³⁰ Mümin, 40/60'tan nakıs iktibasır: "Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, kabul edeyim. Çünkü bana ibadeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılanarak cehenneme gireceklerdir."

³¹ Tevbe, 9/82'den nakıs iktibasır: "Artık kazanmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!"

[Mefâ'îlün / Mefâ'îlün / Fe'ülün]

Güfte ve Beste 'Abdullâh Efendi Hazretleriniñdir³²

1. Niçe bir ağlayam ağyâra karşı
Baña luğf it meded anlara karşı
2. 'Umūmen luğfi³³ var kullara Hakk'ın
Nesīm-i luğf ider eşhâre karşı
3. İder hemdemligi 'uşşâka bülbül
Anıñçün zâr ider gülzâra karşı
4. Vücūduñ maḥv idüp tâ gide varlık
Döner pervâneler hep nâre karşı
5. N'ola 'Abdullâh itse cünbiş ızhâr
Görinür zerreler envâra karşı

[13]

[A:22b-23a, S:33b-34a, K:38b, N:170b-171b, M:25b]

[Fâ'îlâtün / Fâ'îlâtün / Fâ'îlün]

Der Maḳâm-ı Şabâ³⁴

1. Ravzaña çün yüz süren bulur emân
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
Her gelen dil-ḥaste bulur tâze cân
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
2. Oldum 'aşkıñla diyârımdan cüdâ
Tâ duḥûl-i ravzaña olam sezâ
Ḥamdu li'llâh Ḥaḳ naşîb itdi baña
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
3. Çünkü geldik ḳabr-i pür-envârına
Tâ ki mazḥar olavuz esrârına

³² S nüshasında derkenarda "Beste-i Yūsuf Çelebi Dügâh" yazılıdır. N nüshasında derkenarda "Beste-i Meşârun İleyh Dügâh" yazılıdır.

³³ A nüshası derkenarda "feyz" yazılıdır. K, M, N ve S: feyz

³⁴ S nüshasında derkenarda "Beste-i Yūsuf Çelebi Şabâ" yazılıdır. N nüshasında derkenarda "Beste-i Meşârun İleyh Şabâ" yazılıdır.

Merhametle kıl nazar züvvârına
el-Emân ey Faḥr-i 'Âlem el-Emân

4. Eyleseñ bir kerre luḥfuñla nazar
Hîç derûnımda kalur mı bir keder
Kıl şefâ'at Ḥaḳ'dan ey nûr-ı Başar
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân
5. Anda kim medfûn ola nâzik teniñ
Cennet-i a'lâya beñzer medfeniñ
Dervîş 'Abdullâh ğarîbiñdir seniñ
El-emân ey Faḥr-i 'Âlem el-emân

[14]

[A:23a, S:32b, K:37a, N:171b-172a, M:25b-26a]

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

Ḥarfi'r-Râ

1. İltifât itmez fenâ mülkine ehl-i ḥâller
Mülk-i bâkiye heves eyle[r] bu ferruḥ-fâller
2. Ḥaḳ için bir 'ilm oḳı oldur seniñle ḳalacak
Sen gidersen bunda ḳalur cümle ḳîl ü kâller
3. Devlet oldır kim mü'ebbed ola fânî olmaya
Vaşf-ı fânîdir bu idbâr ile bu iḳbâller
4. **Dervîş 'Abdullâh** fiğân eyler işitmezsin sözüñ
Tâ-be-key ey nefsi bed-ḥû sende bu iḥmâller

[15]

[A:23a, S:35a, N:172a-172b, M:26a]³⁵

[Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün]

Ḥarfü'l-Hâ'

1. Meẓâhir keşretinden var mı mâni' vaḥdet-i Zât'a
Tecellî-i şifâḫı cilve-gerdir cümle zerrâta

³⁵ Bu şiir K nüshasında yoktur.

2. Heyülâ el-mizâc olmak gerekdir t̄alib-i ma'nâ
Ki görmezler sezâ bir zâtı mec'ûlî 'ibādâta
3. Şular ki rütbe-i ma'būdı gördi nîk ü bed bilmez
Bu menzil şâhibi bakmaz 'ibādâta haṭî'âta
4. Perestişgâh-ı zât-ı baht olurlar vâşılân-ı Hâk
Ki zîrâ kıabil ister levḥ-i kalbi cümle hey'âtâ³⁶
5. Eger bir çeşm-i haḫ-bîn eyledinse 'Abdiyâ peydâ
Nazar şal pertev-i hürşide bakma cüş-ı zerrâta

[16]

[A:23a-23b, S:33a-33b, K:38a, N:172b-173a, M:26a]

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

Harfi'l-Mîm

1. Ol menem ki mâlik-i mülk-i cihân-ı himmetem
Şu'le-i 'âlem-fürûz-ı düdmân-ı himmetem
2. Bende zâhir oldı bu sır ḡonce-i esrâr-ı Hû
Bir gül-i pür-reng-i bûy-ı gülsitân-ı himmetem
3. Hâk-ı pây u kuḫl-i çeşm-i ehl-i ma'nâ olmada
Ben ḡulâm-ı kemterîn-i âsitân-ı himmetem
4. Sâye-i feyzinde bilmem bîm-i a'dâ nidügin
Ben daḫîl-i zeyl-i pür emn ü emân-ı himmetem
5. Pençe-i sa'yimde 'anḡalar giriftâr olmada
Şâhbâz-ı dil-şikâr-ı âşiyân-ı himmetem
6. Naḡme-perdâz-ı me'anîdir hezâr-ı ḡâtırım
'Abdiyâ ben 'andelîb-i gülsitân-ı himmetem

[17]

[A:23b, S:33b, K:39a, N:173a-173b, M:26a]

³⁶ Bu beyit A nüshasında yoktur.

- [Fā'īlātün / Fā'īlātün / Fā'īlün]
1. Şeyhimiñ gönlümde buldum yarasın
İsterem Mevlā'dan anıñ çāresin
 2. Hakk'a irmege gerekdir reh-nümā
Bilmedigiñ yola nice varasın
 3. Elde iken uymayanlar mürşide
Varsun 'ömri olduğınca arasın
 4. Āb-ı tevḥīd ile şüst ü cūlar it
Silmek istersen derūnıñ qarasın
 5. Benden 'Abdullāh dilerse himmeti
Nefsiniñ fehm eylesün emmāresin

[18]

[A:23b-24a]³⁷

[Fā'īlātün / Fā'īlātün / Fā'īlātün / Fā'īlün]

1. Yıldı bir kez gösterirsiñ māh-ı rūyuñ 'āşıkā
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İlāhī merḥabā
Doymağ olmaz şoḥbetiñle ülfet iden şādıkā
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İlāhī merḥabā
2. Çünkü geldiñ 'izzet ile dergeh-i Yezdān'dan
Ümmetān-ı Aḥmedī'ye bāb açup iḥsāndan
Behre-yāb eyle bizi gencīne-i ğufrāndan
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İlāhī merḥabā
3. Müstefīz-i feyziñ olsağ çok mu ey şehr-i 'aṭā
Çün kudūmuñ rahmet itdi ümmete bār-i Hudā
Her ne deñlü saña ta'zīm eylesem olur revā
Merḥabā ey şehr-i ğufrān-ı İlāhī merḥabā
4. Meh degil hūrşīdi sensin āsumān-ı 'izzetiñ
Hakk'dan oldı kullara maḥz-ı 'ināyet ḥazretiñ
Umarız ferdā şefā'at eyle ola şefqatiñ

³⁷ Bu şiir A nüshasında olup S, K, M ve N nüshasında yoktur.

Merhabâ ey şehri-i ğufrân-ı İlâhî merhabâ

5. Hayli demdir 'Abdiyâ âzürdedir gerçi cenân
İrdi eyyâm-ı sürür-ı 'aşıkân şād ol hemân
Cümle aḥbâbını teşrîfiñle itdiñ şādumân
Merhabâ ey şehri-i ğufrân-ı İlâhî merhabâ

Ketebehû el-faḫîr 'Ali Haydar ibn Aḥmed-i Muḫtar el-müştehir bi-Molla Beg. Fi 2 Rebi'îlâḫîr sene 306. [S:35a] ³⁸

Temmet hâziḫî ed-dîvâne-i şerîfe li-cenâb-ı Hazret-i Şeyḫ 'Abdullâh Himmet-zâde ḫuddise sırruhû fî şehri zi'l-ḫicceci şerîfe li-sene erba'un ve tis'in ve mieteyn ve elf. [K:40a] ³⁹

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerileme dönemi olan 17 ve 18. yy'larda, özellikle tarikatların bünyesinde pek çok mutasavvif sanatçı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Himmet-zâde Abdî'dir.

Himmet-zâde Abdî, Bayrâmîyye tarikatı şeyhlerinden Himmet Efendi'nin oğlu olup babasından sonra aynı tarikatın şeyhliğini yapan vaiz, hattat, mutasavvif bir şair ve musikişinastır. Asıl mesleği vaizlik olan, İstanbul'un muhtelif camilerinde görev alan ve Selâtin cami kürsü şeyhlerinden sayılan Abdî, aynı zamanda tefsir ve hadis ilimlerini de tahsil ederek kendisini bu alanlarda yetiştirmiş bir âlimdir. Hat sanatının öncü isimlerinden olan Hafız Osman'dan icazet almış, sülûs ve nesih yazmada üstat kabul edilmiştir. Bir tarikat şeyhi olarak tasavvufi edebiyata Bayrâmîlik ve Halvetîlikten özellikler taşıyan yeni eserler kazandırmıştır. Bunlardan biri de kendisine ait ilâhilerin yer aldığı divançe sayılabilecek bir eserdir. Eserin muhtelif kütüphanelerde beş nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki nüshada şiir sayısı 18 olup diğer nüshalarda 17'dir. Bu şiirler çeşitli makamlarda bestelenmiştir. Şiirlerin kim tarafından hangi makamda bestelendiği İstanbul Üniversitesi ve Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshaların derkenarlarında, Ankara Üniversitesindeki nüshada ise şiirlerin başında yazılmıştır. Diğer nüshalarda ise böyle bir bilginin olmadığı ve şiirlerin nüshalardaki sıralamasının da farklı olduğu görülmüştür.

³⁸ "Onu, fakir kul Molla Bey namıyla meşhur olan Ali Haydar ibn Muhtar yazdı. 6 Aralık 1888." Bu ifadenin orijinali S nüshasında şiirlerin bitiminde yer almaktadır.

³⁹ "Bu Hazret-i Şeyh Abdullah Himmetzâde divanı, zilhicce ayının 1294 yılında (Aralık 1877) tamamlandı." Bu ifadenin orijinali K nüshasında şiirlerin bitiminde yer almaktadır.

Nüshalardaki bilgilere göre Abdullah Efendi'nin 13 ilâhisinin, Çâlâk-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Yûsuf Çelebi ve Dede Efendi tarafından Tâhir, Mâhûr, Nevâ, Sabâ, Arazbâr, Hisâr, Segâh, Dügâh, Irâk ve Evc makamlarında bestelendiği tespit edilmiştir.

Genel olarak münacat ve na't türünde olan hem beyit hem de dörtlüklerle yazılan şiirlerde aruz ölçüsü yanında hece ölçüsünün de kullanıldığı ancak şiirlerde bazı aruz kusurlarının da görüldüğü tespit edilmiştir. Abdî'nin bu ilahilerinde didaktik bir üslubun hâkim olduğu, şairin amacının sanat yapmak olmadığı, duygu ve düşüncelerini saf, duru, yalın ve samimi bir dille anlatmak istediği ve şiirlerdeki ana temanın Allah ve Hz. Peygamber sevgisi olduğu görülmüştür.

Şiirlerinden bazılarının çeşitli mecmualarda, musiki ve Himmet-zâde Abdî ile ilgili kaynaklarda yayımlandığı ancak özellikle mecmualarda yayımlananlarda şiirlerin farklı sayılarda olduğu hatta bazılarının beyit ve dize sayılarının da eksik olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile nüsha karşılaştırmaları yapılarak şairin ilahileri bir araya getirilmiş, şiirlerdeki beyit ve dizelerde görülen eksiklikler tamamlanmış ve şiirler bir bütün haline getirilmiştir.

Ayrıca çalışmada şairin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, söz konusu şiirlerin olduğu nüshalar tanıtılmış, şiirler transkrip edilmiş ve şiirlerin şekil ve muhteva incelemeleri yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim Meali. (2011). (Haz. Doç. Dr. Halil Altuntaş - Dr. Muzaffer Şahin), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

ARSLAN, Mehmed (hızl.) (2018). *Mehmed Sirâceddîn, Mecma'ı Şu'arâ ve Tezkire-i Udebâ*. Ankara: Kültür Eserler Dizisi. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58597,mecma-i-suara-ve-tezkire-i-udeba-pdf.pdf?0>

BAYRAM, Ömer (2000). *Himmetzâde Abdî ve Gencîne-i İcâz İsimli Mesnevîsi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.

BAYRAM, Ömer (2014), "Abdi, Himmetzâde", <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdi-himmetzade> (E.T. 03.04.2023).

- BAYRAMOĞLU, Fuat (1989). *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı, Soyu, Vakfı*. C.1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAYRAMOĞLU, Fuat; AZAMAT, Nihat (1992). “Bayramiyye”. İslâm Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 269-273.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2. İstanbul: yyy.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1994). *Hacı Bayram Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ERGUN, Sadeddin Nüzhet (1935). *Türk Şâirleri*. C. 1. İstanbul.
- Gül, Halim (1999). “*Cerîde-i Sûfiyye'de Hocazâde Ahmed Hilmi Bey'in Bazı Sûfi Biyografileri*”. *Tasavvuf Dergisi* 1 (1):107-120.
- İPEKTEN, Haluk (2016). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*. (nşr. İbnülemin Mahmut Kemal). İstanbul: yyy.
- ÖZCAN, Nuri (1988). “*Abdi, Himmetzâde*”. İslâm Ansiklopedisi. C.1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.74.
- SUYOLCUZÂDE Mehmed Necîb (1942). *Devhatü'l-Küttâb*. (nşr. Kilisli Muallim Rifat). İstanbul: yyy.